

حلقه گمشده روان شناسی محیط در آموزش معماری

دکتر علی نمازیان^۱، مهندس فاطمه قارونی^۲

چکیده:

آیا معماران قادر هستند ساختمان هایی را طراحی کنند که کالبد آن به ارتقاء خلاقیت و کاهش ناهنجاری های اجتماعی و درونی افراد کمک کند؟ پاسخ به این سوال نیازمند درک صحیح عوامل تاثیر گذار بر موضوع، نظیر شناخت کاربران، ابعاد وجودی، نیازهای وی، شناخت محیط و ... است تا ضمن سازماندهی و تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوطه بتوان با شناخت فرهنگ کاربران و محیط فکری نو و راه حل متفاوت و مناسبی را عرضه نمود. حرفه معماری به دلیل ماهیت بین رشته ای خود از مباحثی مانند علوم شناختی، علوم اجتماعی، علوم انسانی و هنر در بطن خود بهره می برد، در نتیجه نه تنها محصول نهایی طراحی، بلکه فرآیند طراحی و معماری بایستی مورد توجه و بررسی قرار بگیرد. فاصله بین محیط بالقوه، یعنی محیط ذهنی و آرمانی طراح و محیط بالفعل یعنی محیطی که ساخته می شود و مورد بهره برداری قرار می گیرد، فاصله زیادی است. در صورتی محیط بالقوه به محیط بالفعل تبدیل می شود که شرایط اجتماعی، فرهنگی، روانی مخاطبان محیط در نظر گرفته شود. اهمیت شناخت کافی از موضوع طراحی، نقش تعاملی محیط فیزیکی در پیشبرد یا سرکوب افراد و همچنین بهره جستن از این تعامل از مهم ترین عوامل هستند.

در طول تاریخ همیشه منشا نوآوری ها و پدیده های نو، در رابطه با نیازهای افراد و یا جامعه بوده که در نهایت به واقعیت گرائیده و با گذشت زمان روند تکاملی خود را طی کرده است. با توجه به ازدیاد جمعیت، آلودگی محیط زیست، محدود بودن منابع و در نهایت پیچیدگی های اجتماعی در دهه های گذشته، بدون تردید بوجود آمدن و توسعه موضوع روانشناسی محیط معماری در جوامع شهری اجتناب ناپذیر بوده است. امروزه روانشناسی محیطی یکی از رشته های مهم و فعال در دانشگاه های معتبر دنیا می باشد که با موضوع های مختلفی در ارتباط می باشد که مهم ترین قسمت آن تاثیر مثبت و یا منفی محیط مصنوع بر رفتار انسان ها و یا بالعکس می باشد. در نظر گرفتن این موضوع می تواند تاثیر قابل ملاحظه ای در بهبود طراحی و ساخت محیط فیزیکی و در نهایت محیط فردی و اجتماعی مطلوب تر داشته باشد.

این نوشتار با تکیه بر اهمیت آموزش روان شناسی محیط به مثابه حلقه ای گمشده در فرآیند آموزش معماری و یکی از محوری ترین دروس در فرآیند آموزش آکادمیک معماری، در جستجوی دستیابی به یک چارچوب کلی برای آموزش موثر روان شناسی محیط به معماران می باشد. در این زمینه نکاتی را در مورد لزوم آموزش این درس مورد بررسی قرار داده و در نهایت موارد و محورهایی را به دست می دهد که دارای نقشی کلیدی در روند آموزش به دانشجویان درس مربوطه است.

واژه های کلیدی:

روان شناسی محیط، آموزش، معماری، روان شناسی، معماری، رفتار محیطی.

۱. دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی. A-Namazian@sbu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد معماری، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران. Sahargharooni@hotmail.com

مقدمه

فراگیر و چند وجهی بودن معماری، تاثیر مستقیم و غیرمستقیم آن بر تمامی امور جامعه و نیز فرهنگ حاکم بر آن اهمیت موضوع آموزش معماری را مشخص می کند. این که معماری معاصر ایران سیر نزولی را طی می کند، نشان میدهد که آموزش در دانشکده های معماری دچار نقص است و وظیفه خود را به خوبی ایفا نمی کند. در دهه اخیر چگونگی آموزش معماری مورد توجه محافل دانشگاهی کشور قرار گرفته و پژوهشهای زیادی در این زمینه انجام پذیرفته است. ایجاد تحولی بنیادین در نظام آموزش معماری و تبدیل کارشناسی ارشد پیوسته معماری به کارشناسی و ارائه مقطع کارشناسی ارشد بصورت تخصصی از جمله این اقدامات است. برپایه دستاوردهای این حوزه و نیز تحلیل تجربیات گذشته با توجه به درک مناسب از خصوصیات رشته معماری و تفاوت آن با سایر رشته ها می توان سرآغازی برای ایجاد فضایی نوین در آموزش معماری ایجاد کرد.

شیوه های رفتاری فرد یا گروه ممکن است به دلیل فشار و شرایط محیطی تغییر و تحول یابد. این مسئله با به حداکثر رساندن قابلیت های محیطی و آموزش شیوه های استفاده محیط به افراد قابل حل است. هدف روان شناسی محیط، بررسی و شناخت معنی و مفهوم فضا از نظر روان شناسی، جامعه شناسی، انسان شناسی، هنر و معماری و بطور کلی معرفت شناسی و فلسفه و در نهایت درک بهتر انسان ها از فضا مخصوصا فضاهای مصنوعی می باشد. مفاهیم خلوت^۱، فضای شخصی^۲، قلمرو فضایی^۳، ازدحام^۴ از قسمت های اصلی مطالعات درباره ارتباط محیط با رفتار انسان ها و بالعکس است. هر یک از این مفاهیم در دهه های گذشته به دلایل مختلف از طرف دانشمندان علوم اجتماعی و طراحان محیط مورد توجه خاص قرار گرفته اند. بعنوان مثال، رشد روز افزون جمعیت جهانی، آلودگی محیط زیست، ازدحام محرکی برای مطالعه و بررسی فضاهای شلوغ و پرجمعیت و عکس العمل روانی انسان ها در مقابل محیط مصنوعی بود. استفاده روزافزون از داروهای آرام بخش، روان گردان، خسونت های اجتماعی به این موضوع اشاره می کند.

بطور کلی، درک مفاهیم رفتاری و درونی به نوبه خود حائز اهمیت بوده و برگرداندن یا انعکاس این مفاهیم به دنیای فیزیکی و یا کالبدی توسط طراحان محیطی بایستی یکی از موضوع های مهم در امر آموزش طراحی محیط شده باشد. به عبارت دیگر آموخته های این درس بایستی در دروس طراحی به کار گرفته و جایگاه خود را در برنامه آموزش معماری داشته باشد.

پیشینه روان شناسی محیط

عدم توجه به نیازهای فیزیولوژیک، ایمنی روانی افراد، در طراحی و ساخت فضاهای مسکونی احداث شده برای طبقه کم درآمد مانند "پروت، ایگو"^۵ در شهر سنت لوئیز آمریکا، مشکلات زیادی از جمله عدم احساس تعلق ساکنین به فضاهای مشاع، عدم توجه به فرهنگ مفهوم قلمرو در طراحی فضاهای عمومی، عدم توجه به فرهنگ و شیوه زندگی افراد کم درآمد، یکنواخت بودن همه بلوک ها و سردرگمی مراجعه کنندگان را بدنبال داشت. (شکل شماره ۱) ناهنجاری های اجتماعی و روان شناختی ساکنین این مجموعه مسکونی که با استفاده از الگوهای معماری مدرن طراحی و اجرا گردیده بود از سوی پژوهشگران علوم اجتماعی مورد توجه و بررسی متعدد قرار گرفت. پس از مطالعات بسیار، از آنجایی که به علت هزینه بالا پروژه اصلاح پذیر نبود، دو تا سه بلوک را بازسازی کرده و بیش از چهل و سه مجموعه ساختمانی یازده طبقه را تخریب کردند، این موضوع، هشدار جدی و قابل توجه به معماران بود.

شکل ۱. مجتمع مسکونی پروت ایگو

گرچه نیاز به همکاری بین طراحان و روان شناسان برای برطرف کردن کاستی های موجود در طراحی برای مردم استفاده کننده از فضاهای معماری و شهری بدون تردید ضروری به نظر می رسد، اما به زودی آشکار گردید که طراحان و روان شناسان دارای نگرش- های متفاوت از یکدیگر در چگونگی پرداختن به حل مسائل محیطی هستند. از نظر روان شناسان مشکل این جا بود که اصلی ترین معیار معماران توجه به فرم و جنبه های زیبایی شناختی آن بود و در فرآیند طراحی تاکید بیشتری بر مسائل زیبایی شناختی فضاهای طراحی شده داشتند تا پرداختن به مسائل مربوط به نیازهای روان شناسانه معماری و کارکردی آن. از این رو، روان شناسان معتقد بودند که طراحان نیازهای واقعی و روزمره استفاده کنندگان را قربانی

کون^{۱۱} نیاز به الگوی جدید و یا پارادایم نوین هنگامی اوج می‌گیرد که الگوهای قبلی قادر به تامین خواست‌ها و اندیشه‌های علمی روز نیستند. طراحان و پژوهشگران زیست‌محیطی در دهه شصت میلادی در آمریکا انگیزه‌های بسیاری در جهت همکاری با یکدیگر برای ایجاد سکونت‌گاه‌های مناسب برای زندگی مردم احساس کردند. طراحان به تجربه دریافتند که طراحی برای ساخت محیطی همساز با خواست‌های انسان در جوامع بزرگ و با ساختی پیچیده امری ضروری است، بنابراین، گروه کوچکی از معماران به ضرورت ایجاد این زبان مشترک پی برده و در تلاش برای ساخت و ایجاد دانشی نو برای ساخت محیطی که بتواند بهتر از پیش برای مردم مانوس باشد، برآمدند. ساخت یک پارادایم که بتواند انگیزه‌ها و احتیاجات انسان را متکی بر زمینه‌های مختلف موجود در معماری، علوم اجتماعی، روان‌شناسی و انسان‌شناسی در برگیرد و ماهیتی بین‌دانشی داشته باشد، مورد توجه آن‌ها قرار گرفت.

زیبایی‌شناسی شخصی می‌کنند. نتیجه این امر این بود که افراد بیش از پیش با محیط طراحی شده نامانوس شده‌اند. به نظر می‌رسد، اختلاف نگرش‌های بوجود آمده بین این دو گروه به دلیل طبیعت و ماهیت متفاوت حرفه معماری و دانش‌های مطرح در پژوهش تعامل انسان و محیط و ارتباط این دانش‌ها با طراحی بود. نیاز طراحان بر اساس حل مسئله و فراهم آوردن داده‌های لازم برای ایجاد توانایی‌هایی بود که بتوانند به گونه‌ای مستقیم آن داده‌ها را به طراحی تبدیل نمایند در حالی که روان‌شناسان، به گونه‌ای صریح قادر به پاسخ‌گویی به این خواست و نیاز معماران نبودند. روان‌شناسان در جمع‌آوری داده‌ها و مطالعات تجربی سهم ارزنده‌ای داشتند ولی نگرش صرفاً مثبت‌گرای آن‌ها که برخاسته از نگرش علمی آن‌ها به پدیده‌ها بود، در مقابل نگرش هنجارگونه و تجویزی معماران و طراحان محیطی که متأثر از نگرش عملکرد و زیبایی‌پسندانه آنها بود راه به جایی نمی‌برد. بنا به نظر "توماس

شکل ۲. مجتمع مسکونی پروت ایگو (ماخذ: نگارندگان)

و همچنین فضاهای سبز را به دلیل غیر اقتصادی بودن کرد. این مجموعه اوایل دهه ۷۰ در نشریات معماری بعنوان یک نمونه طراحی جسور مطرح گردید اما مطالعات نشان می‌دهد که عدم توجه کافی به نیازها، سلاقی و نوع زندگی در چنین بافت شهری که پروژه برای مسکن دادن به آنها بوده، منجر به شکست پروژه شده است. اگر در این پروژه عظیم، از صاحب‌نظران تمامی رشته‌های علمی، از جمله روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی کمک گرفته می‌شد؛ به یقین، این طرح به شکل بهتری ساخته می‌شد و رضایت‌مندی ساکنان را جلب می‌کرد (شکل شماره ۳).

در ایران نیز مجموعه مسکونی واقع در خیابان نواب^۷، مشکلات بزرگ رفتار معماری دارد. ساخت این مجموعه مسکونی، که متشکل از ۷۴۳۶۴۰ متر مربع ساختمان مسکونی، ۱۶۰۰۰۰ متر مربع تجاری و اداری می‌باشد از سال ۱۳۷۳ آغاز شد. در ابتدا ساختمانها با تراکم بالای ۱۵ طبقه و کارکردهای مسکونی، تجاری و اداری پیشنهاد داده شدند، پیش‌بینی شده بود که پروژه در عرض ۴ سال به اتمام برسد اما وسعت مداخله و بار مالی سنگین و ضعف مدیریت شهری باعث شد که پروژه برای چندین سال به طول انجامد.^۸ در نهایت فشارهای مالی مقامات شهری را مجبور به حذف تمامی فضاهای فرهنگی، آموزشی

شکل ۳. مجموعه مسکونی نواب

یادمانی هستند یا ساختمان مسکونی؟ آیا این چنین خانه هایی برای رشد کودکان و ایام سالمندی افراد مناسب است؟ چه عواملی را بایستی در نظر گرفت تا مجموعه ای از مصالح به خانه ای باروح تبدیل شود؟ چه عواملی یک محیط را به مکان برای افراد تبدیل می کند؟

از مثال های دیگر می توان به خانه آبشار فرانک لوید رایت (شکل شماره ۴)، خانه شیشه ای فیلیپ جانسون (شکل شماره ۵)، که بعنوان نشانه هایی از طراحی معماری قلمداد می گردند، اشاره کرد. وقتی با دیدی روان شناسانه این آثار مورد مطالعه قرار می - گیرند، این سوالات مطرح می شود که این آثار ساختمان های

شکل ۴. ساختمان آبشار با طراحی فرانک لوید رایت

شکل ۵. خانه شیشه‌ای با طراحی فیلیپ جانسون

آغاز روان‌شناسی محیط

می‌شود. بدون توجه به علت‌های فیزیولوژیک. در نتیجه مباحثی که مربوط به فیزیولوژی می‌شود. سلسله یا شبکه عصبی و مغز انسان چه واکنش‌هایی در مقابل نارسایی‌های محیط بر انسان‌ها می‌گذارد مورد توجه مهندسين معمار نیست.

بنا بر نظریه "کریک"^{۱۴} روان‌شناسی محیطی مطالعه روانشناختی رفتار انسان به گونه‌ای است که به زندگی روزمره او در محیط کالبدی مرتبط باشد. در روان‌شناسی محیط به آداب، رسوم، ارزشها و معیارهای اجتماعی و فرهنگی توجه می‌شود. جی‌فورد روانشناسی محیط را "بررسی متقابل بین فرد و قرارگاه فیزیکی وی" تعریف می‌کند. به عقیده وی، در چنین تأثیر متقابلی، فرد محیط را دگرگون می‌کند و همزمان، رفتار و تجارب وی به وسیله محیط دگرگون می‌شود.

لزوم تدریس روان‌شناسی محیط در رشته معماری

معماری نوعی عمل خلاقانه است که مقصود آن شکل دادن به فضای زیست انسان است در تمامیتش، و گستره آن، از پاسخگویی به نیازهای انسانی در پیوند با محیط و طبیعت تا بیان عواطف و اعتقادات او، طیفی وسیع را در بر می‌گیرد.

ادراک انسان از محیط از محوری‌ترین مقولات در روان‌شناسی محیطی است. ادراک محیطی فرآیندی است که از طریق آن انسان داده‌های لازم را براساس نیاز از محیط پیرامون خود برمی‌گزیند.

آغاز این رشته، معمولاً سالهای ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۶ که اولین کنفرانس-های روانشناسی معماری در آمریکا برگزار شده، عنوان شده، البته برخی عقیده دارند قدمت روانشناسی محیط^{۱۵} به اندازه قدمت خود رشته روانشناسی است، جی‌فورد^{۱۶}، آگون برونسویک^{۱۱} و سپس کورت لوین^{۱۲} را پایه‌گذاران این رشته می‌دانند. برونسویک در سال ۱۹۴۳ برای نخستین بار اصطلاح روانشناسی محیط را به کار برد، در مآخذ آلمانی، ملیاخ^{۱۳} (۱۹۰۲) نخستین پایه‌گذار روانشناسی محیط نامیده می‌شود. از جمله سر فصل‌های این رشته خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام است. بصورت کلی می‌توان گفت که این رشته از روانشناسی زیر مجموعه‌ای از علوم رفتاری و شاخه‌ای میان رشته‌ای است که با معماری، معماری منظر و طراحی شهری رابطه‌ای نزدیک دارد.

در دهه ۷۰ پژوهش‌هایی که به بررسی تأثیر متقابل محیط و انسان اختصاص داده می‌شدند به عنوان بررسی‌های تخصصی رشته‌های "روانشناسی محیط"، روانشناسی اکولوژیک یا علوم اکورفتاری منتشر شدند. روان‌شناسی محیطی به عنوان شاخه‌ای از روان‌شناسی که معماران سهم عمده‌ای در ارائه و توسعه آن داشته‌اند به مطالعه رفتارهای انسان در رابطه با سکونت گاهش می‌پردازد. لازم به ذکر است که معمارها نیازی ندارند که به جنبه‌های فیزیولوژیک روانشناسی بپردازند. در موضوع روانشناسی محیط فقط تأثیر مثبت و یا منفی محیط بر انسان و بالعکس مورد توجه قرار می‌گیرد و بررسی

در دنیا صورت گرفته امروزه برنامه های آموزش عالی در کشورهای غربی مورد بازنگری قرار گرفته است.

در این میان آموزش معماری از پایه ای ترین عوامل رشد و ارتقای معماری در هر سرزمینی است، در ایران در یک دهه اخیر و با توسعه کمی آموزش معماری در دانشکده ها و مقاطع گوناگون این موضوع اهمیت روزافزون یافته است. در این شرایط وجود برنامه-ریزی مطلوب و سنجیده در دانشکده ها و مقاطع گوناگون آموزش معماری، جهت توسعه ی کیفی این رشته، ضرورت می یابد.

همان طور که عنوان شد، تاکید این نوشتار بر لزوم آموزش روان شناسی محیطی همزمان با آموزش معماری است تا معماران آینده را قادر به آفرینش محیط هایی انسانی کند که در راستای پاسخ به نیازهای اجتماعی، فرهنگی و محیطی طراحی می گردند و گسست موجود میان آموزشهای صرفا عملی و نظری در فرایند آموزش معماری را پر کنند. بر این اساس، نگارندگان معتقدند بازنگری در سرفصل دروس و باز آموزی اساتید با دوره های کوتاه مدت جهت بهره وری بالاتر در فرایند آموزش از جمله راهکارهایی است که باید جهت ارتقای سطح آموزش معماری اتخاذ گردد.

روش تدریس دروس در دانشگاه های معماری ایران سالهاست که تغییر عمده ای نکرده است. بسیاری از اساتید با تجربه معماری با آنکه رویکردهای معماری دچار تغییرات فراوانی شده، همچنان بامعیارهای دهه ی ۸۰ و ۹۰ میلادی تدریس می کنند و حاضر به پذیرفتن روش ها نوین و تغییر و تحولات صورت گرفته در این مدت نیستند همچنان بر روش های پیشین خود اصرار می ورزند. از سوی دیگر و به صورت ناگهانی، خیل عظیمی از اساتید جوان و بیتجربه، بدون طی مراحلی که باید، تکیه بر جای بزرگان زده اند. این اساتید جوان که به دانشکدههای پر شمار معماری تزریق شده اند، با دیدی بسته و بدون در نظر گرفتن بستر لازم، صرفا به سبک های جدید معماری می اندیشند. در این میان جامعه و معماری آینده ایران بیش از هر چیز دیگر دچار خسران شده است.

از سوی دیگر، دانشجویان در حال حاضر به دلیل دسترسی به اینترنت، اطلاعات زیادی دارند اما سرگردان هستند، برای اینکه دانش خود را از منابعی می گیرند که هیچ ارتباطی با فضای فرهنگی اجتماعی ایران ندارد و با محیط زندگی بی رابطه است، این موارد برای محیط خود بسیار غنی هستند، ولیکن اگر بخواهند وارد فضایی دیگر بشوند، باید جامه مکانی خودشان را از تن بیرون کنند و یا آنقدر انتزاعی شوند که در هر مکان دیگری قابل استفاده باشند. به عبارت بهتر، فرهنگ جوامع نقش بزرگی در ساختار محیط فیزیکی دارد، از این رو معماری یک فرهنگ و جامعه را به سادگی نمی توان در جامعه دیگر که با فرهنگ متفاوتی است کپی کرد. در این جا است که نقش روان شناسی محیطی و آموزش صحیح آن

لذا ادراک فرآیندی هدفمند است و به فرهنگ، نگرش و ارزش های حاکم بر تفکر ادراک کننده بستگی دارد. از آنجا که مهندسان معمار سازنده محیط فیزیکی هستند از طرفی می توانند آثار مثبت و منفی ساخته های خود را بر استفاده کنندگان احساس و بررسی کنند و از طرف دیگر جنبه های کاربردی روان شناسی را بهتر و بیشتر در نظر بگیرند، به همین دلیل، به نظر می رسد که در دانشکده های معماری بهتر است روان شناسی محیط را مهندسان معماری تدریس کنند. پس از جدا شدن مقطع کارشناسی ارشد از کارشناسی، گنجاندن این واحد در برنامه آموزشی کارشناسی ارشد رشته های معماری، معماری منظر و محیط، گامی به سوی انطباق هر چه بیشتر محیط زندگی با نیازهای فردی، گروهی، فرهنگی انسان معاصر بود. اگر چه در دهه ۶۰، ۷۰، ۸۰ توجه زیادی به موضوع روان شناسی محیط می شد ولی در دو دهه گذشته با طرح دهکده جهانی از توجه به این موضوع کاسته شد.

دستاوردهای روان شناسی محیط در دانشگاه های خارج از ایران

در آمریکای شمالی سازمان EDRA^{۱۵} در اروپا IAPS^{۱۶} در ژاپن MERA^{۱۷} و در استرالیا و نیوزلند PAPER^{۱۸} سازمان هایی هستند که تلاش خود را معطوف به پژوهش در رفتار انسان و رابطه آن با محیط کالبدی نموده اند. مجلات معتبر "محیط و رفتار"، "روان شناسی محیطی" "پژوهش در معماری و برنامه ریزی" از آن جمله است. در طراحی شهری نهضت "شهرگرایی نوین" و یا "توسعه کالبدی و انسانی براساس توسعه شبکه حمل و نقل TOD^{۱۹} و حتی نهضت "سنت گرایی نوین در طراحی شهری جایگاه ویژه ای برای روان شناسی محیط قائل شده اند.

در دانشگاه ملی مکزیک بزرگترین برنامه آموزش روان شناسی محیطی در جریان است. این پژوهش ها بیشتر به بررسی در زمینه مسکن، نگرش های محیطی، خلوت محیطی و مکان توجه خویش را معطوف ساخته اند اما متاسفانه در ایران تاکنون موسسه ای در این راستا تاسیس نشده است.

دستاوردهای تدریس روان شناسی محیط در ایران

در تمامی طول تاریخ آموزش یکی از ارکان جوامع متمدن بوده است در عصر حاضر اهمیت آن به اندازه ای ارتقا یافته که کیفیت آموزش به عنوان ارزش افزوده تعریف گشته است. در این تعریف کیفیت یک نظام آموزشی عبارت است از وضعیت دانش آموختگان این نظام از نظر دانش نگرش و توانایی های کسب شده به طوری که بتوان سطح موجود این قابلیتها، توانایی ها و نگرش مکتسب را به نظام آموزشی نسبت داد. با تحولاتی که در یکی دو دهه گذشته

کلاسیک برگزار نشود. بلکه پس از مطرح نمودن مبانی و مطالب مقدماتی در چند جلسه ابتدایی توسط استاد، کلاس بر اساس دانشجو محوری و بصورت سمینارهایی که بر اساس مطالعات و پژوهش دانشجویان با موضوع سرفصل درس انجام شده، برگزار شود. این روش دانشجویان را قادر می سازد تا مفاهیم روان شناسی را در معماری به کار برند و آنها را به انجام ابتکارات تشویق می کند. به دانشجویان می آموزد که مسئول یادگیری خودباشند. این روش آموزش یک تجربه ی ارزشمند و بسیار حساس برای دانشجویان در یک برنامه ی آموزشی دانشگاهی است که مفاهیم گسترده ای را جهت یادگیری دانشجویان در خود نهفته دارد. تجربیات دانشجویان و درک آنها از آنچه که فراگرفته اند با استفاده از روش آموزش همکلاسی به همکلاسی به سبک کنفرانس و سخنرانی روشهای سنتی را تحت تاثیر قرار خواهد داد.

یکی دیگر از روش های پژوهش پیشنهادی در روان شناسی محیط مشاهده رفتار افراد در محیط در شرایط طبیعی است. با در نظر گرفتن این نکته، مطالعات میدانی بصورت سفرهای نیم روزه بمنظور مطالعه و بررسی غیر محسوس در رفتار افراد در محیط های مختلف با شرایط متفاوت از جمله میدان ها، پارک ها و... صورت می گیرد. هدف ارزیابی جنبه های مثبت و منفی این فضاها از نظر تامین نیازهای روانی و رفتاری استفاده کنندگان است که بصورت گزارش توسط دانشجویان تهیه می شود. بعنوان مثال، در اغلب پارک ها، از صندلی هایی که برای افراد اختصاص داده شده استفاده نمی کنند و از مکان هایی که برای نشستن ساخته نشده استفاده می شود (شکل شماره ۶).

پررنگ تر می گردد، روان شناسی محیطی نظریه های گوناگون را در ارتباط با تاثیر محیط بر انسان و چگونگی ارتباط و تعامل بین محیط کالبدی و تجربه انسان از آن خلق کرده است و سوالات مناسب را در این ارتباط مطرح ساخته است تا قادر باشد پژوهش های تجربی متناسب با آن تئوری ها را به اجرا گذارد. لذا روان شناسی محیط در حقیقت در جهت خلق تئوری های تجربی است که حاصل مشاهدات رفتارهای انسان در محیط روزمره است آن هم به گونه ای که این تئوری ها بتوانند مورد استفاده طراحان قرار گیرند.

روش پیشنهادی برای تدریس روان شناسی محیط

امروزه تلاش بسیاری از مدرسان معماری یافتن روشهای جدیدی جهت تدریس بهتر معماری است. براین اساس، یکی از مواردی که در سالهای اخیر اهمیت زیادی یافته است توجه به دانشجویان و قابلیت های آنهاست. دانشجویان را می توان از سه جهت در ارتقا کیفیت تدریس مورد بررسی قرار داد. این سه رویکرد عبارتند از:

۱. شناخت دانشجویان

۲. کمک دانشجویان در تولید دانش

۳. نقش دانشجویان در ارزیابی پروژه ها

تجربه نشان داده است که دانشجویان زمانی موثرتر یاد می گیرند و از یادگیری آموزشی خود احساس رضایت بیشتری دارند، که در برنامه آموزشی کلاسی خود حضور یابند.

با توجه به نکات فوق و اینکه در ایران درس روان شناسی محیط در مقطع کارشناسی ارشد ارائه می گردد و با در نظر گرفتن گسترده بودن مطالب، پیشنهاد می شود که این درس بصورت رسمی و

شکل ۶. عدم استفاده از صندلی های در نظر گرفته شده

رابطه با جنبه های رفتاری مثبت یا منفی افراد و ساختار فیزیکی در سطح جامعه را با استفاده از تکنیک عکاسی یک پوستر در اندازه A۳ تهیه نمایند (شکل شماره ۷).

کنفوسیوس معتقد است: " ارزش یک تصویر می تواند از هزار کلمه بیشتر باشد." در همین راستا از دانشجویان خواسته می شود که به جای نوشتن گزارش چندین صفحه ای، مشاهدات میدانی خود در

شکل ۷. پوستر روان شناسی محیط

سرفصل پیشنهادی که در روان شناسی محیطی مورد بحث و بررسی قرار می گیرد:

۱۳. محیط آموزشی و روان شناسی محیط
۱۴. کار و روان شناسی محیط
۱۵. طبیعت و روان شناسی محیط

۱. طبیعت و دامنه دانش روان شناسی محیط
۲. شناخت و آگاهی تصور انسان از خود
۳. انسان و درک محیط اطراف
۴. تاکید بر مفاهیم کلی که بر روان شناسی محیط تاثیر مستقیم می گذارند.

نتیجه گیری

لحظات یادگیری عمیق چنان لذتی در دانشجو پدید می آورد که برای او فراموش ناشدنی است. در دو دهه گذشته توجه به کیفیت آموزش عالی بیش از پیش اهمیت یافته است. نظام های آموزش عالی در اغلب کشورهای جهان در راستای توجه بیشتر به کیفیت آموزش، پژوهش و عرضه خدمات تخصصی به استقرار نظام های ارزیابی و اعتبار سنجی پرداخته اند. به نظر می رسد تحولات ایجاد شده در آموزش معماری، تغییر شیوه های سنتی به روش های جدید آموزش طراحی، تجدید نظر اساسی را در فرآیند و روش های آموزش این رشته اجتناب ناپذیر کرده است. امروزه آموزش معماری، بعنوان یکی

۵. شخصیت درونی افراد در ارتباط با محیط پیرامون
۶. فضای خصوصی یا عرصه خصوصی و تکنیک یا شیوه رسیدن به آن
۷. تعریف خلوت
۸. محدوده یا دامنه تعلق افراد
۹. ازدحام
۱۰. روان شناسی رنگ
۱۱. محیط مسکونی و روان شناسی محیط
۱۲. محیط اجتماعی و روان شناسی محیط

چرچیل می گوید: "رفتار انسان با محیط کالبدی ارتباط تنگاتنگی دارد. انسان محیط فیزیکی را می سازد و سپس محیط فیزیکی است که انسان ها را می سازد."

آنچه روان شناسی محیط را از سایر شاخه های روان شناسی مجزا می سازد، همانا بررسی ارتباط رفتارهای متکی بر روان انسان و محیط کالبدی است. لذا توجه طراحان به بررسی روان شناختی فضاهای طراحی شده پیوندی ناگسستنی بین روان شناسان محیطی و آن ها ایجاد کرده است. اگرچه بیش از چند دهه از احساس نیاز و همکاری روان شناسان و طراحان در شاخه های گوناگون مانند معماری، طراحی شهری، طراحی منظر، طراحی صنعتی و غیره نمی گذرد، اما در بسیاری از دانشگاه های معماری دنیا این دانش در جدول دروس آن ها جایگاه ویژه ای یافته است. با این وجود، عدم آشنایی معماران و طراحان شهری ایرانی با موضوعات بین رشته ای در دانشگاه های معماری موجب گردیده است تا آن ها کمتر بتوانند از همبستگی بین علوم بهره گیرند و حتی در کتابخانه های دانشکده-های معماری به ندرت می توان کتابی با موضوع روان شناسی محیط یافت.

از شاخه های ویژه آموزش، به گسترش توانایی های ابتکاری نیاز دارد. از طرفی، آنچه بعنوان سیمای یک مجموعه معماری شهری دیده می شود، بازتاب انتقال مفاهیم و ارزش هایی است که از آموزش آن آغاز می شود، و نهایتاً در جامعه به حقیقت می پیوندد، در واقع معماری در ژرف ترین معنای خود، تقسیم و ایجاد نظم و هماهنگی در فضا و زمان و تحمیل اراده انسانی به آن ها است.

ژاک دریدا روز مرگ دلوز سخنان خود را با این جمله آغاز کرد "او فیلسوفی بود که فلسفه را با زندگی درآمیخت و آن را شادمانه ساخت." این گفته دریدا از دو منظر قابل تامل است. نخست "در آمیختن علم با زندگی روزمره" و دیگری "شادمانه ساختن زندگی بوسیله علم" این مساله مهمی است که معماری را با زندگی عجین کرد و این عجین کردن نه از جنس سلطه یکی بر دیگری، که به موازات هم بودن، در هم غوطه ور بودن، با هم بالیدن، و تولید کردن باشد. معماری، محصولی نیست که فقط از زمین خودش زاده شود، معماری از زمان و فضای شهری زاده می شود و در رابطه با مردم معنا پیدا می کند. امروزه معماران و طراحان شهری باید توجه ویژه ای به شناخت روان شناسانه رفتارهای انسان داشته باشند، همانطوری که

پی نوشت:

1. Privacy

۲. منظور از فضای شخصی "هاله نامرئی" محدوده پیرامون بدن شخص است که تجاوز دیگران به این فضا یا حریم باعث ناراحتی یا نگرانی فرد می شود. (ایروین، ۸)

3. Territory

4. Crowding

5. Pruitt – igoe Housing

6. Thomas Kuhn

فیلسوف و فیزیکدان آمریکایی که بیشتر به تاریخ علم، فلسفه علم و جامعه شناسی علمی پرداخت. شناخته شده ترین کتاب او، ساختار انقلاب های علمی است که در آن به ارائه معیارهایی برای تشخیص انقلاب علمی می پردازد.

۷. فلسفه طراحی بزرگراه نواب به عنوان شریان اصلی که بزرگراه چمران را به جنوب تهران متصل می کند، در سال ۱۳۴۴ هجری شمسی مطرح گردید. شهرداری تهران در سال ۱۳۶۹ هجری شمسی پس از تأکید کمیسیون ماده شورای عالی معماری و شهرسازی ایران طراحی و اجرای بزرگراه مذکور را در دستور کار خود قرار داد. بر اساس این طرح، حداقل ۲۷/۵ متر از طرفین بزرگراه به ساخت و ساز مسکونی اختصاص یافت. به این ترتیب توسعه اجرایی بزرگراه به میزان ۱۰۰ متر تعیین گردید و در دو مرحله مبنای کار طراحی به شرح ذیل قرار گرفت: ۱- بزرگراه، تقاطع ها، زیرگذر و روگذر ۲- ساخت و ساز مسکونی، اداری، تجاری و فرهنگی.

۸. هزینه ساخت در سال ۱۳۷۰، ۳۹،۳ میلیارد ریال و در سال ۱۳۸۱، ۳۴۴ میلیارد ریال اعلام شده است.

9. Psychology Environment

10. Gifford

11. EgonBrunswik(1955-1903)

روان شناسی که سهم بسزایی در کارکردگرایی و تاریخ روان شناسی دارد. زمینه اصلی تحقیقات او در زمینه تحقیقات تجربی درک بود. یکی از

ویژگی های اصلی کار او انسجام بود، بصورتی که هر مقاله نظری، تاریخی و تحقیق بصورت روشن و محکم با یکدیگر در ارتباط است.

12. Kurt Lewin(1947-1890)

روان شناس آلمانی-آمریکایی که بعنوان یکی از پیشگامان جامعه شناسی، روان شناسی کاربردی و یکی از اولین محققان روان شناسی اجتماعی و روان شناسی محیط شناخته می شود.

13. MelPAkh

14. Creek

15. Environmental Design Research Association: www.edra.org/

16. International Association for the Study of People and Their Physical Surrounding

17. Man-Environment Research Association

18. People and Physical Environment Research

19. Transit Oriented Development

۲۰. ارائه این مقاله همراه با تصاویر مربوطه خواهد بود.

فهرست منابع:

- آلتمن، ایروین، (۱۳۸۲)، محیط و رفتار اجتماعی، علی نمازیان، انتشارات شهید بهشتی.
- تی حال، ادوارد، بعد پنهان، منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران.
- بدار، لوک، دزیل، ژوره، لامارش، لوک(۱۳۸۱)، روانشناسی اجتماعی، ترجمه دکتر حمزه گنجی.
- بازرگان، عباس، (۱۳۸۰)، ارزشیابی آموزشی(مفاهیم، الگوها و فرآیند عملیاتی)، سمت.
- ل. مان، نرمان، (۱۳۷۸)، اصول روانشناسی، محمود ساعتچی، انتشارات امیرکبیر.
- هیلگارد اتکینسون، ال ریتا و همراهان، (۱۳۸۵)، زمینه روان شناسی، محمدتقی براهنی و همراهان، انتشارات رشد.
- مطلبی، قاسم، (۱۳۸۰)، روان شناسی محیطی دانشی نو در خدمت معماری و طراحی شهری، هنرهای زیبا، ۱۰.
- <http://www.memarinews.com>سایت خبری / تحلیلی معماری نیوز.
- مجله ما، شماره ۹.
- C. Heimsath, (1977), Behavioral Architecture: Toward an Accountable Design Process, New York: McGraw-hill.
- Edgerton, Eddie, Romice, Ombretta, Spencer, Christopher, (2007), Env.psychology putting research in to practice
- Hartig, Terry, Bonnes, Mirilia, Canter, David,(2008), Environmental Psychology
- N.L.Park, (1977), The Visual Perception of the Built Environment, Delft: Delft University Press, P.90
- M. MacEwen, (1974), Crisis in Architecture, London: Royal Institute of British Architects Publications
- B.Brolin, (1976), The Failure of Modern Architecture, New York: Van Nostrand Reinhold.
- R.Kaplan, S. Kaplan, and H.L. Deardorff, (1974), The Perception and Evaluation of a Simulated Environment, Man-Environment Systems 192-191, 4; and C.C. Cooper Easter Hill Village: Some Social Implications of design (New york: Free Press, 1975). Both discuss the differences between architects' priorities and users' needs.
- S. Nickerson, Raymond, (2002), Psychology and Environmental Change, Psychology Press.

- Kopec, David, (2006), Environmental Psychology for Design, Fairchild books & visuals.
- V.Papanek, (1971), Design for the Real World: Human Ecology and Social Change, New York: Pantheon Books.
- Global University Network for Innovation (GUNI), (2007, 2008), Higher Education in the World, new York : Palgrave Macmillan.
- <http://www.johnscreekpsychology.com>

